

JEGYZETEK

KÉT TISZTELETES MEG A SZÁMÍTÓGÉPEK

¹ 1979-es adatok. *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România 1981*. Buc. [1981] 682—683.

² 1980-as adat. *Magyar statisztikai zsebkönyv*. Bp. 1981. 7.

³ Rádióhír 1982 januárjából.

⁴ Semlyén István: *Hétmilliárd lélek*. Buk. 1980.

⁵ E tapasztalati ténynek semmi köze sincs Sir Francis Galton — a Darwin-unoka — eugenikájához.

⁶ Mint említettem, bizonyos vonatkozásokban Malthus is látnoki erényekről tett tanúbizonyságot. Minthogy azonban a tudomány embere nem *jós*, hanem *megoldások kutatója*, a látnokság még soha senkit sem tett sem jobb, sem rokonszenvesebb tudóssá.

⁷ Az ellenszenves gondolkodók névsorát úgyszólván találmra, szubjektív alapon és a teljességre való törekvés legkisebb igénye nélkül állítottam össze.

⁸ A fordítás címe: *Tanulmány a népesedés törvényéről* (Nemzetgazdasági írók tára). Bp. 1902. XVI+623.

⁹ E. A. Wrigley: *Népesedés és történelem*. Bp. 1973. 31.

¹⁰ Malthus életrajzi adatainak forrásai: Louis Salleron: *Essai sur le Principe de Population*. Malthus. Paris, 1972; T. R. Malthus: *An Essay on the Principle of Population*. P. Fogartynek az 1958. évi London—New York-i angol kiadáshoz írt előszava; Brian Johnson: *The Recycling of Count Malthus*. *The Ecologist*, vol. 4.10. sz.; J. G. Crowther: *Malthus, the Founder of Population Theory*. *New Scientist*, vol. 61. 880. sz.

¹¹ T. R. Malthus: *Tanulmány a népesedés törvényéről*. Bp. 1902. 565.

¹² A terített asztal metaforája Morelly *Code de la Nature ou le véritable Esprit des Lois* (Amsterdam, 1755) c. művéből származik, amely névtelenül

jelent meg, és sokáig Diderot-nak tulajdonították. Ha erkölcsünk és szükségleteink egyszerűek — írja Morelly —, akkor „a világ minden vendég számára elegendően megrakott asztalnak” bizonyul majd.

¹³ Salleron, *i.m.* 14; Malthus, 1902-es magyar kiadás, 251—256.

¹⁴ Konrad Lorenz Nobel-díjas állatetológus kutatásaiból ma már tudjuk, hogy ez — bár alapjában véve igaz — még sincs *pontosan* így. Különböző alacsonyabb és magasabb rendű állatfajok igen változatos módszerekkel *korlátozni képesek* önmön gyarapodásukat, és ezt ösztönszerűen meg is teszik, valahányszor szükségét érzik (például *fenyegető* helyhiány vagy élelmiszerhiány esetén).

¹⁵ A csökkenő földhozadék „törvényét” Ricardo és John Stuart Mills nyomán Malthus és követői állították. Elméletük szerint változatlan technikával, adott földterületen a tőke- és munkaráfordítások fokozása bizonyos ponton túl a mezőgazdasági többlethozam viszonylagos csökkenését eredményezi. Ezt az elméletet Lenin annak idején élesen bírálta. Napjainkban azonban újabb tényezők is felmerültek, amelyek nem hagyhatók figyelmen kívül. Ezek az energiahordozó források fokozatos kimerülésével kapcsolatban a földhozadék és az energiaráfordítás kölcsönhatása és a környezet-szennyeződés.

¹⁶ A népesedés és az élelmezés kölcsönhatásának törvényét Malthus előtt is sokan ismerték már, így például B. Franklin és A. Smith.

¹⁷ Vladimir Trebici: *Mică enciclopedie de demografie*. Buc. 1975. 26—27.

¹⁸ Erland Hofsten: *A jelenlegi demográfiai változások hatása a társadalmi struktúrára Európában*. Demográfia, 1979, 2—3. sz.

¹⁹ Marx: *A politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai*. II. Bp. 1972. 80.

²⁰ Marx: *A tőke*. I. Bp. 1949. 684.

²¹ *I.m.* 683—684.

²² Hofsten, *i.m.*

²³ Engels: *Lettres sur le Capital*. Paris, 1964, 300.

²⁴ A. Sauvy: *Quelques Aspects des Rapports entre Économie et Population dans le première moitié du XIX-e Siècle*. In: *Sur la Population Française au XVIII-e et au XIX-e Siècle. Hommage à Marcel Reinhard*. Paris, 1973, 559.

²⁵ *Nemzetközi statisztikai évkönyv*. Bp. 1981.

²⁶ Az ENSZ, az OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development), a fejlett tőkés államok gazdasági együttműködési és fejlesztési szervezete, a dél-amerikai Bariloche-alapítvány, az amerikai Hudson jövőkutató intézet stb.

²⁷ Mindezen jelentésekből román nyelven, a Politikai könyvkiadó gondozásában, az Idei contemporane sorozatban az alábbi kötetek jelentek meg: Donella H. Meadows, Denis Meadows și alții: *Limitele creșterii*. Buc. 1972; Mihajlo Mesarovič — Eduard Pestel: *Omenirea la răspîntie*. Buc. 1976; *Restructurarea Ordinii internaționale*. Coordonator Jan Tinbergen. Buc. 1978; James W. Botkin, Mahdi Elmandjra, Mircea Malița: *Orizontul fără limite al învătării*. Buc. 1981.

²⁸ Ilyen modell például Herman Kahn et alia: *The Next 200 Years. A Scenario for America and the World*. New York, 1976 (Az elkövetkező 200 év. Forgatókönyv Amerika és a világ számára). Ez az amerikai technokrata körök véleményét tükrözve a jelenlegi irányzatok folytatását tételezi fel. Ezzel szemben az Amicar O. Herrera et alia: *Catastrophe or New Society? A Latin-American World Model*. Ottava, 1976 (Katasztrófa vagy új társadalom. Latin-amerikai világmodell; román nyelvű kiadás: *Catastrofă sau o nouă societate*. Buc. 1981) abból indul ki, hogy a jelenlegi irányzatokat gyökeresen meg kell változtatni, mert a katasztrófa csak így kerülhető el.

A Wassily Leontieff-féle *The Future of the World Economy. A United Nation Study*. New York, 1975 (A világgazdaság jövője. ENSZ-tanulmány; román nyelvű kiadás: *Viitorul economiei mondiale*. Buc. 1977) című globális jelentés realiztikusabban igyekszik felmérni a várható folyamatokat, de hitelét csökkenté az, hogy a 70-es

években remélt előnyös változások nem következtek be, ellenkezőleg, a helyzet még romlott is azóta.

²⁹ Szemben az eddigi egyoldalú „ráros”-nak minősített növekedéssel.

³⁰ Lester R. Brown: *World Population Trends...* Washington D. C. 1978.

³¹ A soknemzetiségű olajkiszervek és más mammutvállalatok bezsebelte dollár-százmilliókra gondolok.

³² Mint ismeretes, az Egyesült Államok ellenőrzi a gabona-világpiac mintegy 75 százalékát, és olykor még a legnépesebb szocialista országok is erről a piacról elégítik ki gabonaszükségletüket.

³³ B. Bevelson: *Prospects and Programs for Fertility Reduction: what, where?* Population and Development Review, 1978, 4. sz.

³⁴ Láng István: *Korunk biológiája és mezőgazdasága*. Népszabadság, 1976. dec. 3.

³⁵ Persze tudjuk, korántsem mindegy, hogy az, amit „a jelenlegi struktúrák radikális meghaladásának” nevezünk, merre mutat. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy egyes irányok a jelenleginél is rosszabb állapotokat teremthetnek, más — lényegében jóindulatú és haladó — irányok pedig beláthatatlan időre elnapolhatják a kilátásba helyezett javulást.

³⁶ Kovács Géza: *Világmodellek, globális jelentések és a hazai hosszú távlatú tervezés*. Valóság, 1980, 8. sz.

³⁷ Dr. I. Nicolae Văleanu: *Malthus redivivus. Vechi teorii reactionare sub un înveliș nou*. Era socialistă, 1981, 24. sz.

³⁸ Ecaterina Negruți: *Factorul demografic urban și dezvoltarea socio-economică a Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Revista de istorie, 1978, 8. sz.

³⁹ Fülep Lajos: *Európai művészet, magyar művészet*, Buk. 1979. (Téka).

⁴⁰ A falusi hívek egy része megszakította saját papjával a beszélőviszonyt; a kútjába dőglött macskákat dobtak, a falu tanítója nemzetgyalázás és

kormányzósértés miatt feljelentette; az egyházi és világi hatóságokkal egyaránt meggyűlt a baja.

⁴¹ Az így keletkezett hiányt a tőkés fellendülés éveiben ázsiai és afrikai „vendégmunkásokkal” igyekeztek pótolni; ezeknek második-harmadik nemzedékével azonban a fogyasztói társadalmak mint az osztályharc új letéteményeseivel találták szemben magukat.

⁴² Illyés Gyula: *Pusztulás*. Nyugat, 1933, 17—18. sz. 196.

⁴³ Braun Róbert: *A hivatalos statisztika*. Nyugat, 1933, 19. sz. 281.

⁴⁴ A legutóbbi (1979. évi) népmozgalmi kimutatók szerint Lengyelország népe évi 10,3, Romániáé 8,7, Jugoszláviáé 8,6, Csehszlovákiáé 6,3 ezreléssel növekedett, ellenben Magyarországé csupán 2,2 ezreléssel, Svédországé 0,6-tal, az NDK-é 0,1-gyel; ugyancsak 1979-ben Ausztria népessége 0,8 ezreléssel, az NSZK-é 2,1 ezreléssel (120 000 lélekkel!) csökkent. Azóta a helyzet Magyarországon romlott: 1980 szeptembere óta ott is fogy a népesség.

⁴⁵ Babits Mihály: *Elfogy a magyarság?* Nyugat, 1933, 19. sz. 271—272.

T. R. MALTHUS TANULMÁNY A NÉPESEDÉS TÖRVÉNYÉRŐL

A malthusi mű 1798. évi első, névtelenül megjelent kiadásának ez volt az eredeti címe: *An Essay on the Principle of Population as It Affects the Future Improvement of Society*. A második, bővített és javított — immár a szerző neve alatt megjelenő — kiadástól kezdve a mű új címe: *An Essay on the Principle of Population or a View of Its Past and Present Effects on Human Happiness*. A szerző valamennyi, életében megjelent kiadáson további kisebb-nagyobb javításokat és bővítéseket eszközölt, az utókorra maradt végleges szöveg a hatodik kiadásé. Válogatásunkhoz és fordításunkhoz az ennek alapján készült 1958. évi London—New York-i kiadást használtuk fel.

A szerző lapalji jegyzeteinek egy részét, ott, ahol azok nem segítettek különösebben a szöveg megértésében, elhagytuk.

A kötetünkben való megjelenésre kiválogatott, a malthusi mű lényegét tartalmazó szövegekből csak jelentéktelen részeket hagytunk el, amelyek a mai olvasó számára már nem érdekesek. A kihagyásokat mindenkor [...] jellel jelöljük.

¹ Benjamin Franklin: *Miscellaneous*. 91.

² Malthus a Biblia gyarapodást ösztönző felfogásának értelmében bűnnek minősített minden olyan házasságon belüli nemi érintkezést is, melynek nem közvetlen célja a gyermeknemzés.

³ Malthus itt és a következőkben Richard Price *Observations on Reversionary Payment* (Megjegyzések az évjáradékok fizetéséről) c., 1771-ben megjelent művéből meríti Amerikára vonatkozó adatait.

⁴ A mai Ecuador.

⁵ Malthus ezt azért hangsúlyozza, mert az ő idejében Angliában még nem akárci juthatott földhöz, s emellett senki sem kötelezte a földbirtokosokat földjük megművelésére (innen az enclosure — a gabonatermő földek legelőnek való elkerítése).

⁶ Törökország lakosságának száma biztos, hogy nem volt kisebb, mint hajdanában, és Egyiptomé is legfeljebb történelmének némely rövid szakaszában lehetett nagyobb, mint a XVIII—XIX. század fordulóján. Malthus itt Montesquieu (*Perzsa levelek*) téves adataira támaszkodik, amelyeket egyébként a francia forradalom nagyjai is átvettek.

⁷ India.

⁸ A himlőről ilyképpen vélekedő szerzőt a későbbi utókor olvasója joggal vádolhatná tudatlansággal vagy bizonyos tények szándékos elhallgatásával, minthogy nem illenek bele elméletébe. Edward Jennert, a himlőoltás feltalálóját (meghalt 1823-ban) a malthusi mű ötödik, hatodik kiadásának megjelenése idején már egész Európa mint a gyermekek életének megmentőjét ünnepelte. Amiről egyébként — mint egy későbbi jegyzetéből kiderül — Malthus igenis tudott.

⁹ Bizony jóval hamarabb bekövetkezett. Észak-Amerikának a múlt század elején 5–6 millió lakosa volt, Kínának ugyanakkor kb. 250 millió. Ma, vagyis 150 év után Észak-Amerikának már legalább 225 millió lakosa van.

¹⁰ Ez nem egyszerű szóvirág Angliában, ahol — akárcsak Franciaországban — élt valami afféle meggyőződés, hogy a nemesség az egykori hódító nemzet vagy faj (a normannok), a parasztság meg a munkásság pedig az egykor leigázott angolszászok leszármazottja. A jeles francia történész, A. Thierry szerint maga az osztályharc fogalma is ide vezethető vissza. (Bővebben lásd Szabó Miklós: *Nemzetkarakter és resszentiment*. Világosság, 1981, 6. sz.)

¹¹ A szegénytörvény (*Poor Law Act*, az 1601. évi 43. törvénycikk) a munkabíró szegények segélyezését és dologházak létesítését irányozza elő. A napóleoni háborúk idején a szegények segélyezésére fordított összeg 2 millió fontsterlingről 8 millióra szökkent fel. Az 1834. évi törvénymódosítás — elsősorban Malthus hatására — kimondja, hogy a munkaképes szegények csak a dologházakban végzett nehéz testi munka fejében kaphatnak természetbeni ellátást.

¹² 1 fontsterling (pound) = 20 shilling (egészen a nemrég bevezetett pénzreformig).

¹³ 1 shilling = 12 penny. A mondat értelme tehát ez: „... hogy azt a másfél vagy két shillinget, amelyet az emberek most keresnek...”

¹⁴ I. Erzsébet angol királynő (uralk. 1558—1603); lásd még a 11. jegyzetet.

¹⁵ jóhiszeműen

¹⁶ a természet orvosló ereje

¹⁷ a társadalom orvosló ereje

¹⁸ Célzás az Adam Smith-féle piactörvénynek ama kitételére, miszerint a vásárlásokra fordított nagyobb összeg — vagyis a piaci kereslet megnövekedése — közvetett úton arra készíti a munkáltatókat, hogy több dolgozót foglalkoztassanak.

¹⁹ Eredetiben: „an estate of five thousand a year”, vagyis évi 5000 fontot jövedelmező birtok. Teljes lehetetlenség, hogy itt valóban évi 5000 fon-

tot *jövedelmező* birtokról legyen szó, mert akkor azt legalább évi 2000 fontsterling kölcsöntörlesztésnek kellene terhelnie ahhoz, hogy az adósság számottevő legyen. Az akkori pénzügyi viszonyoknak megfelelően az „5000 fontos birtok” úgy értendő, hogy egy akkora birtok, amelynek jövedelme megegyezik 5000 font évi bankkamatával.

²⁰ Az 1815. június 1-i waterloo-i (Belgium) ütközettel ért véget az az angol—francia háború, amely lényegében 1789 óta tartott és mindössze egy évig (1802—1803) szünetelt. Sajat nemzeti, szárazföldi hadsereggel Anglia csak 1808 óta vett részt a Napóleon elleni háborúban, tehát a „legutóbbi háború”-n tulajdonképpen ez értendő.

²¹ Malthus természetesen tud arról, hogy az ókori görög városállamokban, majd később Rómában is a lakosság korántsem gyarapodott az ő törvénye szerint. Ellenkezőleg: primitív fogamzástóló módszerek alkalmazásával vagy a már megszületett gyermek *kitevésével* igen alacsony szintre nyomták le a termékenységet. Az ellentmondást úgy kísérli meg feloldani, hogy egyfelől elhatárolja magát a pogány erkölcstől, másfelől az ókori államok népesedésöztönzó politikáját katonai célokkal magyarázza.

²² Utalás a Közép-Keleten és részint Afrikában meg Amerikában is többfelé dívó phallos-kultuszra.

²³ Anglia már néhány évtizeddel később is 1780-as lakosságának többszörösét tartotta el, ma pedig a 200 évvel ezelötti lakosság hétszerese él a szigetországban.

²⁴ Az eredeti szövegben „our Doctor’s Commons”, ami tulajdonképpen a magánjog doktori egykori londoni kollégiumának épülete; emlegetésével irodalmi szövegekben arra céloznak, hogy valamikor itt kötöttek meg a házasságokat és itt folytak a hagyatéki és válóperes eljárások is.

²⁵ Az alsóház választott képviselői, akiknek reformjavaslatait azonban a konzervatív (tory) kézben levő „rotten borough”-ok (rothadt városok) képviselői elvetették.

²⁶ Utalás a francia forradalmat követő thermidori fordulatra és a napóleoni hatalomátvételre.

²⁷ A napóleoni háborúk utolsó szakaszában a háborús szükségletek fedezésére erősen megnőtt termelés a béke megkötése után visszaesett. A kisebb tőkésvállalkozók ezrei mentek csődbe és zárták be üzemüket, a munkások tízezrei maradtak munka és kereset nélkül. Mindez egybeesett az első ipari (forradalom megindulásával, a gőzgépek fokozódó térhódításával. Az elkeseredés oly nagy volt, hogy Anglia-szerte munkáslázadások törtek ki, a gépeket sok helyütt szétrombolták, a gabonát felégették. Az 1819. évi manchesteri vérfürdő jelezte e lázadások vérbe fojtásának kezdetét. Malthus ezekre az eseményekre céloz.

²⁸ „Könnyű, szép halál” — a gyógyíthatatlannak minősített beteg halálának siettetése.

²⁹ Évszázadokon át az angol szabadságjogokat a királyi önkény veszélyeztette. Amikor azonban a nép is lázadni kezdett, a whigek (vagyis a vidéki liberális „urak”) hajlandók voltak engedni György régens herceg, a későbbi IV. György király többnyire jogosulatlan igényeinek.

³⁰ A nép szava — Isten szava. Utalás arra, hogy több radikális „agitátor” — Harry Hunt, Sir Francis Burde, Cartwright őrnagy és mások — minden adófizetőre kiterjedő szinte általános választójogot követelt. A választójog reformjára azonban csak hosszú harc után, 1832-ben került sor.

³¹ „Már a küszöbről” — vagyis meghallgatás nélkül.

³² Az embernek már a társadalmi törvények [bevezetése] előtt joga volt a megélhetéshez.

³³ A megélhetésihez való jogot.

³⁴ Utalás a sorozatos svéd—orosz háborúkra, a hétéves háborúra, a napóleoni hadjáratokra, valamint a franciaellenes koalícióra.

³⁵ Lásd a 17. jegyzetet.

³⁶ Pozitív intézményen Malthus a szegénytörvényeket és a dologházakat érti.

³⁷ Malthus itt, meglehetősen későn, hitet tesz a XVIII. századi felvilágosodás eszméi mellett, és

ugyanakkor elzárkózik a forradalmi tanok elől, amelyeket „vad spekulációk”-nak nevez.

³⁸ Az Adam Smith-féle piactörvény.

FÜLEP LAJOS A MAGYARSÁG PUSZTULÁSA

Fülep Lajosnak e kötetbe felvett írása először a Pesti Naplóban jelent meg 1929-ben, több folytatásban. Az itt olvasható szöveget — melyet terjedelmi okokból kisebb rövidítésekkel közlünk — Fülep Lajos *Művészet és világnézet. Cikkek, tanulmányok 1920—1970* (Budapest, 1976) című kötetből vettük át.

¹ Közvetlenül az első világháború előtt még évi 100—1150 000 ember hagyta el az akkori Magyarország területét. A húszas években, amikor az Egyesült Államokba irányuló kivándorlás gyakorlatilag lezárult, már csak Franciaországba és Kanadába vándoroltak ki viszonylag kevesen; a nagy válság éveiben sokan ezek közül is visszatértek és a további kivándorlás teljesen megszűnt.

² Célzás egyfelől az „optánsokra”, vagyis az úgynevezett utódállamokból Magyarországra áttelepülőkre, másfelől arra, hogy a Duna—Tisza között ekkor még viszonylag magas volt a szaporulat.

³ Ez a terv a földbirtokreform-terv része volt, és azzal együtt vészelt el. A reform céljaira igénybe vett mindössze 1,3 millió hold földből 600 ezer a csendőrség, a vitézi szék igényeinek kielégítésére és házhelyek létesítésére kellett. A maradék 700 000-et kiosztották 355 000 igényjogosult között, egy családra jutott átlagosan 1,9 hold. A reform után az 5 holdon aluli gazdák száma megközelítette az 1,1 millió főt, a száz holdon felüli birtokok tulajdonosainak száma pedig elérte a 14 250-et. Ez utóbbiak kezében 7,4 millió hold volt, a megművelhető terület 46 százaléka. Ennek valamivel több mint a felét az ezer holdon felüli nagybirtokosok (összes számuk: 1644) birtokolták.

⁴ 1924-ben Magyarország nemzetközi kölcsönrel egyensúlyba hozta államháztartását. Ez rövid időre

viszonylagos jólétet teremtett, de 1930-tól már itt is erősen érződött a világgazdasági válság.

⁵ Az első világháború előtt 1000 lélekre még 34—35 éves születés jutott Magyarországon, a húszas években már csak 22. Ugyanakkor Jugoszláviában 33,6, Romániában 32 volt az ezer lakosra eső évi elveszületések száma. A halálozási arányszám a két világháború között Magyarországon még viszonylag magas volt (16—17 ezrelék). Jelentős különbségek mutatkoztak a születésszám tekintetében az egyes országrészek között. A Duna-Tisza közén a születésszám sok helyütt még elérte a 28—30 ezreléket, ellenben Baranyában, Tolnában 20 ezrelék alá esett.

⁶ Keserű célzás Zengővárkony népének ellenséges magatartására.

⁷ Az egyke múltjával azóta számos magyar történelmi demográfus foglalkozott, köztük Andorka Rudolf, Dányi Dezső, Demény Pál (Amerika), Faragó Tamás, Katus László, Tekse Kálmán és mások.

⁸ A húszas évek végén népességfogyásról értekező író természetesen nem gondolhatott arra, hogy néhány évtized múlva kénytelenek leszünk bizonyos vonatkozásokban „rákos növekedés”-ről beszélni.

⁹ Jóllehet a szerző többször ígérte, hogy részletesebben is kifejti majd véleményét az egyes kérdésekről, erre sosem nyílt alkalma. A Pesti Naplóban megjelent cikksorozatot, úgy látszik, annyi támadás érte, hogy a laptulajdonosok jobbnak látták elállni a folytatások közlésétől. A vita néhány évvel később Illyés Gyula kezdeményezésére ismét megindult a Nyugatban (lásd a bevezető tanulmányt).

MESAROVIC—PESTEL FORDULÓPONTON AZ EMBERISÉG

Az itt olvasható szöveg az 1974. évi első, angol nyelvű — *Mankind at the Turning Point* címet viselő — kiadás alapján készült, és a műnek

egyik jellegzetes fejezete. Könyvük bevezető részében a szerzők szembeállítják az emberiség eddigi differenciátlan, egyensúlyt bontó gazdasági növekedését azzal a szerves fejlődéssel, amelyre szerintük — a megmaradás érdekében — óhatatlanul át kell térni. Számítógépes vizsgálatuk során, mely a soron következő fél évszázad (1975—2025) várható fejlődését igyekezett felmérni, a Meszarovic—Pestel szerzőpár a világot az alábbi 10 nagy térségre osztotta: 1. Észak-Amerika, 2. Nyugat-Európa, 3. Japán, 4. Ausztrália, Dél-Afrika és a többi, piacgazdálkodást folytató fejlett ipari állam, 5. Kelet-Európa, beleértve a Szovjetuniót, 6. Latin-Amerika, 7. Észak-Afrika és a Közép-Kelet, 8. trópusi Afrika, 9. Dél-Ázsia, 10. Kína.

Az 5. fejezet az iparilag fejlett és a fejlődő világ közötti szakadék nagyságát taglalja, a 6. fejezet a népesség növekedését világszerte korlátozni hivatott demográfiai politika mielőbbi bevezetését sürgeti. A 7. fejezet az anyagi erőforrások — nyersanyagok, energiahordozók és mindenekelőtt az élelmiszerek — elégtelenségéről, az ezek megszerzéséért folyó egyre élesebb és elkészedettebb versengésről szól; a szerzők véleménye szerint a nyersanyag- és élelmiszerárak a jövőben is ugrásszerűen emelkedni fognak. A 8. fejezet kimutatja, hogy a világ különböző térségeinek gazdasági-politikai stabilitása szorosan összefügg: bármelyik térségben bekövetkező gazdasági összeomlás szükségszerűen magával ragadja a többit is. Ezért az anyagi javakban bővelkedő országoknak nem csupán *erkölcsi kötelességük*, hanem *lételemük* is, hogy segítsenek a szegény Délen.

Az itt közölt részletet követő 10. fejezet a világ műszaki túlfejlettségéről és az ahhoz képest elmaradt erkölcsi fejlettségéről (és felelősségéről) szól. A 11., zárófejezetben a szerzők abbéli reményüknek adnak kifejezést, hogy sikerül majd — ha mégoly nagy anyagi áldozatok árán is — megoldást találni a világméretű és állandó jellegű gazdasági, erkölcsi és ökológiai válságra.

¹ 1973 óta az élelmezés helyzete még rosszabbra fordult.

² A hetvenes évek elején súlyos éhínségek törttek ki Dél-Azsia különböző vidékein és Közép-Afrikában.

³ A Római Klub számára készült első számítógépes jelentést. A *növekedés határait* különösen azért érte sok támadás, mert a Földet egységes egésznek — homogén rendszernek — tekintette.

⁴ Utalás az afrikai Szahel-övezetben kitört szörnyű éhínségre.

NYILATKOZAT AZ ÉLELEMRŐL ÉS A NÉPESEDÉSRŐL

Az itt közölt felhívást — eredeti címe: *Declaration on Food and Population* — 1974. április 25-én nyújtották át az Egyesült Nemzetek Szervezete főtítkáranak. Számos kormányfő támogatásáról biztosította a nyilatkozat aláíróit. Az élelemről és a népesedésről szóló nyilatkozatot röpirat formájában angol, arab, francia, kínai, német, orosz, portugál és spanyol nyelven hozták forgalomba, és díjmentesen terjesztették. Fordításunk az angol nyelvű szöveg alapján készült.

¹ A nyilatkozatot 100 ország 2200 ismert nevű személyisége írta alá.

² A római Világélelmezési Konferencia nyomán egy időre csakugyan enyhült az élelmezési válság, de már 1978-tól kezdve újabb — a korábbinál is súlyosabb — élelmiszerfűzés lépett fel.

VLADIMIR TREBICI A VILÁG NÉPESSÉGE

A bukaresti Tudományos Könyvkiadó gondozásában 1974-ben, román nyelven megjelent *Populația mondială* című, több mint 200 oldalas kötet számba veszi mindazokat a kérdéseket, amelyek a népesedéssel kapcsolatban a világ közvéleményét

napjainkban foglalkoztatják. A könyv X., utolsó fejezete, melynek első részét e kötetben közöljük, mintegy összefoglalója az író egész mondanivalójának, és ugyanakkor kötetünk szintézisének szerepét is betölti. A fejezet befejező részét azért hagytuk el, mert az az 1974. évi bukaresti Világnépesedési Konferencia előkészületeiről szól, s így már nem aktuális.